

Avrupa Birliği ve Enerji Arzı Güvenliği Açısından Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı

Security of Energy Supply for European Union and Trans Anatolian Natural Gas Pipeline Project

Dr. Nuran Belet (Gazi University, Turkey)

Abstract

The fact that global economies are growing rapidly, unequal geographical distribution of energy resources and the fact that no renewable energy resource can compete with oil and natural gas at least in the near future strengthens the energy subject. In this regard, energy demands of the developed countries and the world intensifies on the energy resources of Eurasia Region, especially Caspian Region. The main factor of the energy demand isn't the supply of energy for the least possible cost but the transfer of the needed energy via secure gas pipes so that the national economies can continue producing. Russia is the most important supplier of natural gas for European countries. Eurasian region and the Caspian Basin countries have become strategic actors in the energy market because of their rich natural gas reserves. Russia's cutting off natural gas to Europe across Ukraine upon the crisis with this country has caused a deep concern. European Union wishes to support security projects for supply synchronically of different countries into which Ukraine and Belarus -those it uses as transit for gas transfer- aren't included because of political and economical reasons to meet its energy demand. In this respect, Turkey plays a key role in supplying energy from this region to minimize the risks of energy supply security. Turkey is located in the center of a geopolitical region which produces oil and natural gas. But it can't make use of its potential. Turkey has to create opportunities to play an active role in various energy projects and pipeline routes. This is an analysis of TANAP project's impacts on European Union's energy supply security, Azerbaijan, Turkey and other countries of the region.

1 Giriş

Dünya ekonomilerinin hızlı büyüme hamlesi içinde olmaları, enerji kaynaklarının eşitsiz coğrafi dağılımları ve hiç bir yenilenebilir enerji kaynağının ticarî ölçekte petrol ve doğalgazla en azından önümüzdeki 60 ve belki de 100 yıl içinde gerçek anlamda rekabet edemeyeceği gerçeği, enerji konusunun gelecekteki önemini daha da pekiştirmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli kaynaklarından biri kabul edilen enerji ve enerji sektörü; toplumsal yaşam ve ekonomik gelişme üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkisi sebebiyle bütün ülkelerin gündeminde önemli bir yer tutmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin küresel ölçekte yarattığı değişmeler, enerji ihtiyacını çeşitlendirerek ekonomik rekabet yanında petrol ve doğal gaz rezervlerini yoğun olarak coğrafyasında tutan ülkelere, stratejik ülkeler tanımlı getirmiştir. Başta Hazar Bölgesi olmak üzere zengin doğalgaz ve petrol kaynaklarına sahip ülkeler, bunları dünya pazarlarına güvenli ve ekonomik şekilde arz edebilmek amacıyla çeşitli petrol ve doğalgaz boru hattı projeleri geliştirmektedirler. SSCB'nin dağılmasını takiben, elindeki sınırlı rezervler nedeniyle gelişmiş dünya ülkelerinin, özellikle Avrupa'nın, enerji ihtiyacının karşılanması genelde Avrasya bölgesi, özelde de Hazar Bölgesindeki enerji kaynakları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu süreçte öne çıkan unsur, her ne pahasına olursa olsun ucuza kaynak temin etmek değil, ulusal ekonomilerin herhangi bir kesinti yaşanmaksızın üretime devam edebilmeleri için ihtiyaç duyulan enerjinin, güvenli taşıma sistemleri ve güzergâhları yoluyla ülkeye ulaştırılmasıdır. Bu anlamda, enerji arz güvenliği meselesi, 21. yüzyıla damga vuracak en önemli politika değişkeni olacaktır. Haritalar ve sınırlar, yeni enerji güzergâhlarına göre değişecektir.

Bu kapsamda, son 20 yılda en fazla dikkat çeken ülke Türkiye'dir. Türkiye, jeopolitik konumuyla ve transit geçiş ülkesi olarak Hazar Bölgesi petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılmasında kilit önemdedir. Türkiye, bu yeni enerji jeopolitiğinin tam ortasında yer almasına rağmen, bulunduğu coğrafyanın kendisine sunduğu "enerji yıldızı" olabilme potansiyelinden henüz yeterli düzeyde yararlanamamaktadır. Böyle bir konuma sahip olan Türkiye'nin petrol ve doğalgaz fakiri olması, bölgenin jeopolitik konumu nedeniyle yaşadığı çatışmalar pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu enerji bölgesinin özellikleri, Türkiye'yi değişik "enerji projelerinde" ve aktif rol alabileceği "fırsatlara" yönelmesini, enerji stratejileri ortaya koymasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada bahsedilen enerji stratejilerinden birisi olarak görülen; Azerbaycan doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak TANAP- Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi – 'nin hayata geçirilmesi ve bunun Avrupa Birliği enerji arz güvenliği olmak üzere, Azerbaycan, Türkiye ve bölgedeki diğer aktör ülkeler açısından etkileri ele alınmaktadır.

2 Enerji Piyasasına Genel Bakış

2.1 Dünya Enerji Dengesi ve Avrasya Bölgesi

Dünya ekonomilerinde, 1973-74 yıllarında OPEC üyesi ülkeler tarafından ham petrol fiyatlarının tek yanlı olarak büyük oranda arttırılması ve bunun uzun dönemli olumsuz ekonomik ve sosyal etkileri nedeniyle enerji ve enerjiye ulaşımın sosyo ekonomik boyutu ve önemi net olarak kavranmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı(IEA) ile enerji sistemleri arasında başlatılan büyük dönüşüm özellikle, sanayileşmiş ülkelerin geçmişteki büyük krizlere yakalanma olasılığını düşürmektedir. Bu ülkeler, geçmişte gördükleri yüksek petrol fiyatları nedeniyle yaşadıkları sıkıntıları bertaraf etmek için, alternatif enerji kaynaklarına yönelme çabaları yanında, AR-GE harcamalarını başta enerji sakıngan teknolojilere yönelme ve enerji verimliliğini arttırmak üzere petrol tüketimlerini azaltıcı politikalar uygulamaktadırlar(Bahgat, 2011).

Enerji piyasalarını dolayısıyla enerji dengesini koruyan ülkeler yükselen piyasa ekonomileridir. Bu ülkeler içinde Asya da özellikle Çin 2035 e kadar %60 lık talep artışı ile enerji kullanımındaki payını en çok arttıran ülke olacaktır. Petrol krizlerini takip eden dönemde, sektörel bazda, petrol kullanımında en büyük pay ve artış ulaştırma sektöründe yaşanmıştır. Rakamlarla ifade edersek, 1973-1999 döneminde, ulaştırma sektörünün dünya toplam petrol tüketimindeki payı % 42'den % 58'e sıçramıştır (IEA, 2005).

Günümüzde, ulaştırma sektörünün dünya genel enerji tüketimindeki payının % 20 olduğu, bunun da 3/4'ünün karayolu taşımacılığına gittiği ve karayollarında seyahat eden taşıtların temel yakıt olarak hâlâ petrol kullanıldığı görülmektedir. Hidrojen, elektrik ya da metanol/ etanol gibi enerji kaynaklarının ulaştırma araçlarında petrolü ikame edecek ekonomik bir alternatif yakıt bulunmadığı veya bu alternatiflere dayalı yakıt hücreleri benzeri bir teknolojik devrim yaşanmadığı sürece, bu yüzyılın en azından ilk yarısında petrolün öneminin azalacağını ileri sürmek mümkün değildir (IEA, 2011). Yakın gelecekte nispi olarak önemi azalacak olmakla birlikte, petrol, büyük otomotiv ve inşaat şirketlerinin hatta ilgili yan sanayilerin öneminde, Asya ve özellikle Çin'in katlanarak artan enerji açlığı devam ettiği sürece siyah altın, dünya enerji dengesinin en önemli bileşenlerinden biri olmaya devam edecektir. Dünyanın 'petrol açlığı', yeni bir kaynağın, Hazar Petrolleri'nin dünya pazarlarına sunulmasının arkasında yer alan en önemli unsurlardan biridir.

2.2 Hazar Bölgesi ve Enerji Dengesi

Hazar Denizi'ne kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran ile Bölge hinterlandında yer alan Özbekistan; Hazar Bölgesi'ndeki temel enerji üreticileridir. Ancak, dünyanın önde gelen ham petrol ve doğalgaz üreticilerinden Rusya Federasyonu ve İran'ın, Hazar kıyısında önemli sayılabilecek bir petrol rezervi bulunmamaktadır. Avrasya bölgesi ve özellikle Hazar kıyısında yaşanan pek çok sorun, Batı Sibirya petrol üretimi giderek pahalılaştıran Rusya ile dünya iktisadi sisteminden kopmuş durumda olan İran'ın, Hazar'ı "kurtarıcı" olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır (Pala ve Engür, 1998;25). Hazar Bölgesi tanımının, sadece Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dan, ya da diğer adıyla "Hazar Dörtlüsü"nden oluştuğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Kazakistan tarafından Rusya'ya "sus payı" olarak verilen Kuzeybatı Hazar'daki iki saha da Kazakistan bünyesinde değerlendiriliyor (Pala, 2008; 150).

Hazar Bölgesi diye tanımlanan bölge Orta Doğu'ya nazaran uzun yıllar Sovyet egemenliğinde kalmış olmasından ötürü çok daha bakir olduğu düşünülen ve gelecekte yaşanması beklenen fosil yakıt kaynakları kıtlıklarına karşı dünya petrol ihtiyacını giderebilecek en önemli alternatiflerden birini teşkil etmektedir. Bu alan üzerinde küresel bir enerji mücadelesinin yanında, bölgesel bir rekabette de doğal ve kaçınılmazdır. Bölgenin petrol tarihinden günümüze kadar olan mücadelede siyasi, iktisadi, sosyal ve hukuki yönlerin bütünü etkisi bulunmaktadır. Hazar Havzası'nda petrolün varlığı 8. yüzyıldan beri bilinmekte olup, bu havzadaki en zengin yataklardan birine sahip olan Azerbaycan -Bakü'de 15.yüzyıldan bu yana petrol çıkarılmaktadır. Önceleri sadece gaz lambalarında kullanılmak için sığ kuyulardan elde edilen petrol, Bölge'de 1825'de 120 olan kuyu sayısı, 1840'larda 133'e, 1860'lı yıllara gelindiğinde ise 2272'ye ulaşmıştır. 1872'de yapılan gerekli yasal düzenlemelerin sonrasında, 19. yüzyılın başından itibaren ticari önem kazanmaya başlamış ve kısa süre içinde dünyanın önde gelen petrol üretim merkezlerinden biri haline gelmiştir. *Marco Polo*, '**Seyahatler**'adlı kitabında, 1271-1273 tarihlerinde ziyaret ettiği Kuzey İran'ı anlatırken, '*netf*'in (Petrol), Bakü'de, o zamanın koşullarına göre ticari bir ölçekte işletilmekte olduğundan bahseder ve Bakü'deki bu ticaretin büyüklüğünden ne kadar etkilenmiş olduğunu kayda geçer. 1889 yılında, Nobel Kardeşler bölgede ilk boru hattını da inşa etmişlerdir. Yaklaşık 70 km uzunluğundaki bu hattın yapılma amacı, Bakü-Batum demiryolunun dik yamaçlı dağlık bölgeden geçen kısmında lokomotiflerin 5-6 tanker vagonundan fazlasını çekememesi sebebiyle demiryolunun bu bölümünü 'by-pass' etmektir. Böylece, Nobel kardeşlerden *Alfred Nobel*'in icadı olan dinamit de, boru hattının geçeceği kayalık bölgede güzergah açmak amacı ile ilk defa burada kullanılmış oldu (Pala, 2008;148).

Sovyet Dönemi'nde, rejim nedeniyle bölge dünya pazarında bir rekabet unsuru olamamış, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ise, Hazar'a kıyısı olan Hazar Dörtlüsüne, İran dahil 5 ülkenin enerji pastasından ne nispette pay alacağı meselesi; Hazar Denizinin hukuksal statüsü sorununu da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple, Hazar nüfuz mücadelesinin en sert geçtiği bölgelerin başında gelmektedir. Bölgede sürdürülen güç mücadelesi, sadece enerji yataklarından alınacak payları değil, bu havzada üretilecek enerjiyi dünya pazarlarına taşımanın hangi güzergâhlar vasıtasıyla yapılacağını da içermektedir (Yücel, 2008;158).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, ideolojik rekabet yerini ekonomik rekabete bırakmış, çevresinde yeni bağımsız ülkelerin yer aldığı, petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir kısmını barındıran Hazar Havzası, bölgesel ve küresel güçlerin dikkatini çekmiştir. Kafkasya'nın , jeopolitik açıdan büyük önem taşıma nedenleri şu şekilde sıralanabilir; 1. Jeostratejik anlamda Orta Asya'ya giriş kapısıdır. 2. Orta Asya bakımından bölge, Batı pazarına açılan direkt bir geçittir. 3. Orta Asya ile bir bütün olarak ele alındığında bölge önemli miktarda petrol ve doğalgaz potansiyellerine sahiptir. 4. Rusya Federasyonu açısından, Akdeniz ve Basra'ya uzanan jeopolitik bağlantı hattıdır.

Önemli petrol ve doğalgaz rezervlerinin bulunduğu Hazar bölgesindeki devletler enerji piyasası açısından küresel ölçekte önem kazanmaya, stratejik aktörler haline gelmeye başlamışlardır. Ancak, enerjinin paylaşım savaşını veren petrol şirketleri, buldukları devletlerin dış politikalarında çok etkili oldukları gibi, dünya siyasetine de ekonomisine de az veya çok yön verebilmektedirler. Bu anlamda 21. yüzyılda da şiddetle sürdürülen enerji rekabeti, son yıllarda Hazar bölgesinde giderek artan derecede hissedilmiştir. 21. yüzyılın mücadelesi Avrasya satranç tahtasında oynanacaktır. Bu mücadelenin merkezinde, her zaman olduğu gibi, enerji kaynaklarının öncelikli rolü yer alacaktır. Coğrafi anlamdaki merkezlerden birisi de Hazar Bölgesi olacaktır (Brzezinski, 1998; 72).

Tablo 1. de yer alan Hazar bölgesi doğalgaz rezervlerine göre; önemli bir güç olmasına karşın, bölgedeki petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük kısmı henüz geliştirilememiş ve önemli bir kısmında rezerv tespiti dahi halen yapılmamıştır (Yücel, 2008;165). Bu haliyle Hazar havzasında yer alan dört ülkenin ispatlanmış doğalgaz rezervlerindeki toplamı dünya toplamının nerdeyse %8'ine denk gelmektedir. Bölgeyi yeni boru hatlarının yatırımları açısından cazip kılan unsur ise, bölgedeki mevcut hatların artık ekonomik ve fiziki ömürlerini tamamlamış olmalarıdır. Hazar bölgesindeki petrol ve Doğalgaz boru hatlarının büyük bölümü Sovyetler Birliği döneminde inşa edilmiş olduğundan, çoğu Rusya içlerine dağıtım yapmak amacıyla planlanmıştır. Hatların ihracat amaçlı kullanımı uygun olmayıp, büyük bölümünde de bakımsızlıktan kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır.

ÜLKELER	İspatlanmış Rezervler	Dünya Toplam Rezervlerindeki Payı (%)	Dünya Toplam Üretimindeki Payı (%)
Azerbaycan	1	0.5	0.5
Kazakistan	1.3	0.7	0.6
Türkmenistan	17.5	9.3	17.6
Özbekistan	1.1	0.6	1.7

Tablo1. Hazar Bölgesinin İspatlanmış Doğalgaz Rezervleri, Üretim ve Dünya Toplamı içindeki payı, (%), 2013, *Kaynak: BP Statistical Review of World Energy June 2013, s.20, 24, trilyon metre küp.*

Hazar bölgesinde eski rezervlere ek olarak, zengin yeni hidrokarbon rezervlerinin keşfedilmesi, 21. Yüzyıl'da, bu yeni rezervler, bölgenin ikinci bir Orta Doğu/Basra Körfezi olabileceği düşüncesinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bulunan enerji rezervlerinin dünyada üçüncü sırada yer alacak potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir (Borombaeva, 2002; 14).

Dünya ekonomisi-fosil yakıt evliliği Katolik bir evlilik olup (Pala, 2003;5), Avrupa ve Asya pazarlarının artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere, yeni yüzyılın gözdesi Hazar Bölgesi'dir. Bu bölgede yer alan ham petrol ve doğalgaz rezervlerinin hızla geliştirilmesinin Batı açısından önemi daha da artacaktır. Bunun temel nedeni , petrolün, 2020'ye kadar, özellikle kara ve hava taşımacılığı alt sektörlerinin hızla büyüyen enerji talebinin karşılanmasında artan oranda kullanılacağını göstermektedir. Yapılan projeksiyonlara göre, önümüzdeki 20 yıl içinde, dünya petrol tüketiminde gerçekleşecek yaklaşık 2 milyar tonluk (15 milyar varil) ilave artışın % 59'u 'ulaştırma' sektöründen kaynaklanacaktır (IEA, 2001).

Yakın bir gelecekte, petrol potansiyeli açısından Azerbaycan ve Kazakistan'ın, doğalgaz deposu olarak daha çok Türkmenistan ve Özbekistan'ın öne çıkacağını söylemek mümkündür. Yaklaşık 2 Trilyon m³'lük rezerv tespit edilen Şah Deniz keşfi ile birlikte, sadece petrol değil bir doğalgaz ülkesi olacağını da sinyallerini veren Azerbaycan'ı, bu son gruba da dahil etmek yanlış olmayacaktır (IEA, 2011).

2.3 Doğalgaz Rezervleri ve Jeopolitik Etkileri

Önümüzdeki yirmi yılda doğalgaz tüketiminde meydana gelecek artışın kilit sektörü ise 'elektrik' olacaktır. Günümüz global gaz tüketiminde % 35 ile en büyük pay 'elektrik sektörüne' aittir. Özellikle Kombine Çevrimli doğalgaz Türbinleri'nin ısı verimliliğinde beklenen sürekli iyileştirmeler ve çevre dostu bir yakıt olması nedeniyle 2020'ye kadar, yeni elektrik santrallerinde daha çok doğalgazın tercih edileceği görülmektedir. Bunun sonucu olarak; santrallerden kaynaklanacak doğalgaz talebinin % 4'lük bir yıllık ortalama artış hızıyla büyüyeceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla, doğalgaz rezervlerini ve buldukları ülkeler de jeopolitik konumları açısından etkileneceklerdir.

Tablo 2'de, özellikle gelişmiş ülkelerin petrol krizleri sonrasında uyguladıkları sanayileşme, enerji ve teknoloji politikalarının enerji tüketimi ve gelecek projeksiyonlarını göstermektedir. Buna göre, 1973'de % 53 ile dünya birincil enerji tüketiminde en üst düzeye ulaşan petrol payının, 2005 sonu itibarıyla % 36.4'e gerilediğini

göstermektedir. Fosil yakıtlar arasındaki ikamede kömür ve doğalgaz paylarının önemli ölçüde artarak, global enerji tüketiminden yaklaşık aynı oranda pay aldıkları gözleniyor. Fosil yakıt dışı enerji kaynakları arasında ise en büyük katkının nükleer enerji tarafından yapıldığı görülmektedir. Bu süreçte değişmeyen tek şey fosil yakıt bağımlılığıdır: 1973’de global enerji tüketiminin yaklaşık % 87’sini sağlayan fosil yakıtların payı, 2005’de yani 32 yıl sonra bile, hala % 88’ler düzeyindedir. Aynı tablodan, fosil yakıtların 2020 dünya enerji tüketiminin de en az % 92’sini karşılamasının beklendiği görülmektedir. Önümüzdeki 20 yıl dünya ülkelerinin ne fosil yakıt ne de kömür tüketiminden kolayca vazgeçemeyeceklerini söylemek mümkündür. Üstelik, diğer fosil yakıtların “düşme” eğilimine girip, giderek daha pahalı hale gelecekleri 2050’lerden sonra, tıpkı petrol krizlerinin ardından yaşanan gelişmeler gibi yine kömürün “dengeleyici kaynak” olarak stratejik önemini arttırması beklenebilir. (IEA, 2012)

	1973	2005	2013	2020 ²
Petrol	53	36.4	33	38
Kömür	18	27.8	29	29
Doğalgaz	16	23.4	24	25
Fosil Yakıtlar	87	87.6	91	92
Nükleer	1	5.9	4.6	4
Hidroenerji	2	6.3	6.6	3
Diğer Yenilenebilirler*	10	0.2	1.9	1

Tablo 2. Dünya Birincil Enerji Tüketiminde Yakıt Payları, 1973-2020 (%) * Hidrolik hariç, güneş, rüzgar, gel-git, jeotermal, geleneksel ve modern biyolojik yakıtlar. **Kaynak:** BP Statistical Review of World Energy June 2013 s. 40, (1) trilyon metre küp.(2) Projeksiyon rakamı (IEA, 2012:6-9).

Petrolün yanı sıra doğalgazın da kolay ve daha düşük maliyetlerde çıkarılması ve taşınması ve petrole kıyasla çevreye daha duyarlı bir enerji kaynağı olması, onun kullanımını giderek daha yaygın hale getirmektedir. Ayrıca, Birim kitle başına düşen ısı enerjisi bakımından doğalgazın petrole yakın olması da piyasa değerini arttırmaktadır. Boru hattı sistemlerinin mevcut olduğu ya da kurulabileceği yerlerde, yeni elektrik santralleri gibi pek çok uygulamada yakıt seçeneği olarak daha çok doğalgazın tercih edileceği anlaşılmaktadır (IEA, 2012). Bir anlamda doğalgaz, bugün bir duraklama dönemi geçiren nükleer enerjinin tekrar büyük oranda devreye girene kadar, yani 2050’ler sonrasına kadar, özellikle çevresel açıdan bir ‘geçiş yakıtı’ görevi üstlenecektir. Doğalgaza, ‘21. yüzyılın yakıtı’ denilmesinin asıl nedeni budur (Pala, 2003;8). Petrol tarihinde her zaman önemli bir rol üstlenmiş olmasına rağmen, Hazar’da büyük ölçekli hidrokarbon üretimi ve dünya pazarlarına taşınması konusu, Sovyetlerin dağılması ve yeni bağımsız devletlerin kendi ayakları üzerinde durmaya çalıştıkları yakın döneme rastlamıştır. Yakın gelecekte 2015 den itibaren yaklaşık 50 yıl sürecek doğalgazın altın çağına geçileceği öngörülmektedir. (IEA, 2012;6-9).

Küresel enerji politikaları ve boru hattı projelerinin hayata geçirilebilmesi uzun dönemli işbirliği ve anlaşmaların imzalanması ile mümkün olabilmektedir. Ancak enerji rezervlerinin durumu ve bölgelerindeki jeopolitik gelişmeler bu anlaşma ve işbirliklerinin geliştirilmesinde ve uzun solukluluğunda bazı sıkıntıları da beraberinde getirebilmektedir. ABD’nin Exxon önderliğinde geliştirilen ShaleGas (Kaya Gazı) teknolojisi sayesinde ABD’nin doğalgaz bağımlılığı değişecek ve kaya gazına dayalı LNG pazarına ihracatçı olarak gireceği, Asya pazarlarına gaz satacağı ve Ruslara rakip olacağı ileri sürülmektedir (The Economist, 2010;67-69). ABD gazı Asya’ya giderse Avrupa’yı Türkiye üzerinden geçen boru hatları besleyecek, yani ABD burada yer almak yerine, sonuçta Hazar ve Orta Doğu gazının Avrupa’ya sokarak Rusya’yı tüm piyasalarda sıkıştırmış olacaktır.

3 Enerji Güvenliği ve Boru Hatları

3.1 Enerji Arz Güvenliği Sorunları ve Mevcut Boru Hatları

Ulusal kaynakları yetersiz ülkeler, gereksindikleri enerjiyi zamanında, kesintisiz ve en güvenli şekilde sağlamak için sürekli yeni arayış içindedirler. 11 Eylül sonrasında dünya ekonomilerinin en önemli meselelerden biri “enerji arz güvenliğinin sağlanması” olmuştur. Özellikle enerji ithalatına bağımlılığı artan gelişmiş Batı ekonomileri için Orta Doğu bölgesinin jeopolitik sorunları ve siyasi kaynaklı enerji arz kesintileri karşısındaki tek dengeleyici rezerv alanı Hazar bölgesi görülmektedir. Ayrıca, AB’nin önümüzdeki 15-20 yıl içinde fiziki ve ekonomik ömrünü tamamlayacağı hesap edilen Kuzey Denizi rezervlerine uzun zamandır aramakta olduğu ikame kaynakları, kısa vadede Rusya’da, orta ve uzun vadede ise Orta Asya ve Hazar Bölgesi’nde bulmuştur.

SSCB’nin dağılmasından sonra, bölgenin hızlı değişimlere uğraması, dağılan yapı içindeki ülkelerin yeni rolleri, Batı enerji diplomasisi, ilk önce Hazar’ın enerji kaynaklarını garanti altına alacak üretim-paylaşım anlaşmalarının tamamlanması üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bölgedeki temel üreticilerle 30 yıllık uzun erimli işbirliği imkanları imza altına alınmasıyla, Batı’nın 15-20 yıllık bir plan dahilinde tedrici olarak Kuzey Denizi kaynakları yerine geçireceği alternatif enerji arz kaynaklarına, Hazar rezervlerine yönelmiştir. 2020 yılında

doğalgaz ihtiyacının % 70'ini ithalat ile karşılayacak olan, günümüzde toplam doğalgaz tüketiminin % 26'sından fazlasını Rusya Federasyonundan sağlayan AB çıkarları açısından, Rus petrol ithalatı da önemli olmakla birlikte, esasen *Rus doğalgazı* stratejik bir parametredir

Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz neticesinde, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya sağladığı doğalgazda kesintiye gitmesi ciddi kaygıya neden olmuştur. Avrupa ülkelerinin en önemli doğalgaz tedarikçisi Rusya'dır. Rusya'nın doğalgazda kesintiye gitmesi enerji güvenliği ve gaz tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi konusu bir kez daha gündeme getirmiştir. Orta Asya Avrupa açısından en önemli alternatif doğalgaz tedarikçisi konumundadır. Bu bağlamda güvenlik risklerinin minimize edilerek Orta Asya'dan Avrupa'ya petrol ve doğalgaz ihracatının gerçekleştirilebilmesi noktasında Türkiye önemli bir rol oynamaktadır (Erdağ, 2013;869). Söz konusu petrol ve doğalgazın alternatif olarak (İran, Irak) taşınması ekonomik açıdan ciddi yük oluşturacak, hem de güvenlik açısından bazı riskleri de beraberinde getireceğinden (Ayhan, 2009;156), Avrupa diğer ülkelerden geçirebileceği ve çeşitlendirebileceği boru hatlarına yönelmiştir.

3.2 Mevcut Boru Hatları

Avrupa'yu, Rusya başta olmak üzere doğalgaz rezervlerine sahip ülkelere bağlayan boru hatlarının yanı sıra Avrupa ülkeleri arasında da son derece gelişmiş bir boru hattı ağı bulunmaktadır. Fakat bu ağın etkin bir biçimde çalışabilmesi için gaz rezervlerine sahip ülkelere tedarikin güvence altına alınması gerekiyor. 2013 başı itibarıyla dünyada 1033.4 milyar metreküp doğalgaz ticaretinin 705 milyar metreküpü boru hatlarıyla, kalan 327.9 milyar metreküpü ise LNG ile yapılmış. Dolayısıyla ticaretin yaklaşık %75'i boru hatları ile kalan % 25 ise LNG ile yapılmaktadır (BP, 2013; 28).

Bölge devletlerinin sahip oldukları enerjinin dünya pazarlarına ulaştırılabilmesi için, son yıllarda, çeşitli boru hatları gündeme gelmiştir. Bunlardan bir kısmının inşaatına başlanmış olup, bir kısmı ise halen proje aşamasındadır. Bunlardan bazıları şunlardır; (1) Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi. (2) Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı Projesi. (3) Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Hazar Geçişli) Projesi. (4) Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı Projesi. (5) Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi. (6) Aktau (Kazakistan petrolünün Bakü-Ceyhan'a aktarılması) Projesi. (7) Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı (Centgaz) Projesi (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan). (8) Türkmenistan-İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı. (9) Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı . (10) Türkmenistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı. (11) Kazakistan-Rusya (Atrau-Samara) Ham Petrol Boru Hattı Projesi (Uluatam, 2010;62).

AB arz güvenliğinin sağlanması bakımından bugüne kadar temel olarak aşağıdaki boru hattı projelerini kullanılmıştır: 1)Yamal-Avrupa I, 2)Ukrayna Boru Hatları, 3) Brotherhood,4) Soyuz, 5) NorthernLights (Urengoi-Pomary- Uzhgorod/Trans-Siberya), 6) Mavi Akım (Blue Stream), 7) Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı(South CaucasusPipeline), 8)Yeşil Akım (GreenStream), 9)Langeled

Avrupa Birliği, enerji açığını kapatmak ve arz kaynaklarını çeşitlendirmek için birçok büyük çaplı projeyi eşzamanlı olarak desteklemektedir. Bu nedenle Avrupa'ya gaz sevk ederken, siyasi ve iktisadi nedenlerle ihtilaflar yaşadığı Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın dâhil edilmediği, farklı ülkelerden geçen güvenli güzergâhların yer aldığı projeleri desteklemektedir. Bunlardan bazıları yapım bazıları ise planlama aşamasında olan boru hatları güzergahlarıdır. Yapılması düşünülen yeni boru hattı projeleri:1)Yamal-Avrupa II, Beyaz Akım (White Stream), 3)Nabucco,4) Kuzey Akım (NordStream),5)Güney Akım (South Stream). Ayrıca, Rus rezervlerinin yanı sıra Türkmen, Kazak ve Azerbaycan gazının da Avrupaya taşınması için , Türkiyenin de dahil olduğu boru hattı projeleri de geliştirilmektedir. Bunlar ise, 1)Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı (Poseidon), 2)Mavi Akım II (Blue Stream), 3)Trans-Adriyatik Boru Hattı (TAP), 4) TANAP-Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı.

Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu petrol ve doğalgazın Orta Asya'dan taşınması konusunda Türkiye önemli adımlar atmaya başlamıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi ile Akdeniz'de önemli bir enerji köprüsü konumuna gelen Türkiye (İpek, 2006), Nabucco projesinin imzalanması ile birlikte Avrupa'ya gaz tedarikinde güvenli bir enerji koridoru oluşturmuştur. Türkiye doğalgaz boru hattı projeleri ile stratejik hamlelerle Rusya gibi büyük oyuncuların arasında yer alamaya çalışarak, gelecek zamanlarda “ aktörler” arasında yer almayı amaçlamaktadır. Gerek Bakü-Tiflis-Ceyhan ve gerek Samsun-Ceyhan petrol boru hatları, gerekse Türkiye-Yunanistan-İtalya ve Nabucco doğalgaz boru hattı projeleriyle Orta Asya'daki kaynakların Batı'ya aktarılmasını sağlayacak ülke konumundaki Türkiye, Avrupa Birliği'nin (AB) geleceğe dair enerji planlarında da önemli bir yer tutmaya başladı. Doğalgaz ithalatında büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı hale gelen AB, hem bu tekeli kırmak hem de kaynak çeşitliliği yaratmak için en önemli koridor ülkelerden biri olarak Türkiye'yi seçmiş bulunuyor. Türkiye'nin lokasyon itibarıyla AB'yi, zengin Orta Asya ve Ortadoğu enerji kaynakları ile buluşturabilecek tek ülke olduğundan; zengin Hazar ve Ortadoğu kaynaklarının Türkiye'nin imza attığı BTC, Şah Deniz, Nabucco ve Türkiye-Yunanistan-İtalya gibi stratejik öneme sahip projelerle Avrupa'ya gitmesi söz konusu olacaktır. Bu projelerin devamı niteliğinde son olarak, Türkiye ile Azerbaycan arasında Şah deniz bölgesindeki doğalgazın Türkiye ve Avrupa'ya ulaştırılması amacıyla Anadolu Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) 2011 yılında imza altına alınmıştır.

4 Avrupa Birliği Doğalgaz Talebi ve Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı -TANAP

Avrupa Komisyonu 7 Eylül 2011 tarihli COM(2011)539 “The EU Energy Policy: Engaging with Partners Beyond Our Borders” belgesiyle, AB dışındaki ülkelerle enerji alanında kurulacak ilişkilerin temellerini ortaya koymuş ve buna ilişkin öncelikler:1. Enerji iç pazarının harici dünyaya ilişkin yapısının inşa edilmesi, 2.Emniyetli, sürdürülebilir ve rekabetçi enerji piyasasına yönelik işbirliğinin güçlendirilmesi, 3.Gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir enerjiye erişim imkanlarının geliştirilmesi ve 4.AB politikalarının AB dışındaki ülkelerde daha iyi tanıtımı (Özen, 2012;59) olarak belirlenmiştir.Mevcut boru hatlarının yanı sıra geliştirilen orta ve büyük ölçekli projeler, Avrupa doğalgaz piyasasının ne denli rekabetçi bir yapıya sahip olduğunu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Avrupa Birliği'nin hemen hemen tüm politika belgelerinde de belirtildiği gibi, Birliğin birinci önceliği, enerji arz güvenliği ve çeşitliliğini sağlamak. Bu bağlamda AB'nin Doğu'daki komşu ülkeleri stratejik bir öneme sahiptir.

Boru hattı teknolojisindeki iyileştirmeler ve sıvılaştırılmış doğalgaz kullanımındaki artış, doğalgazı yerel nitelikli bir meta olmaktan çıkarmış, uluslararası ticaretin parçası haline getirmiştir. Doğalgaz, 21. yüzyılın en önemli yakıtı olmaya adaydır. Uluslararası Enerji Ajansı,IEA, doğalgazın, dünya birincil enerji tüketiminden alınan pay itibarıyla 2020 yılında kömürü geçerek, petrolün hemen ardından ikinci sıraya yerleşeceğini öngörmektedir. Dünya birincil enerji tüketiminde % 21'lik pay alan doğalgaz, 2020'de global enerji tüketiminin % 24'ünden sorumlu olacaktır. Temel olarak elektrik üretimindeki artan ağırlığı nedeniyle bu yüzyılın en azından ilk yarısı boyunca en stratejik yakıt haline gelecek doğalgaz, enerji portföyünde kömür ve nükleer enerjinin boşalttığı alanı dolduracaktır (IEA ,2005;80-6).

Dünya petrol üretiminin zirveye (peak) ulaşacağı 2015-2033 zaman aralığı, dünya enerji ihtiyacının karşılanması, enerji kaynaklı global CO₂ emisyonlarının azaltılması ve emisyon ticareti ile Kyoto Protokolü'ne işlerlik kazandırılması sürecinde doğalgazın çok daha aktif rol üstleneceği tarihi bir dönemeç olacaktır. Dolayısıyla, Rusya'nın tekeli *Gazprom*'u kullanarak dünya doğalgaz sahnesinde ve dış politika alanında daha bugünden yakaladığı manivela kabiliyetini, gazın hayatı öneme sahip olacağı geleceğe taşıma fırsatı bulacaktır. (Pala, 2003). Doğalgazın gücü, sadece ihracat geliri sağlanmasından ibaret değildir. Fosil yakıtlar arasında en az karbon emisyonuna yol açan doğalgazın anavatanı konumundaki Rusya, önümüzdeki 25 yıl boyunca, fosil yakıt tüketiminden vazgeçemeyen ABD, Japonya ve diğer Batılı ülkelerin en önemli emisyon ticaret ortağı da olacak; böylece daha şimdiden 50 milyar \$'a ulaşması beklenen bu piyasanın kritik bir oyuncusu haline gelerek ülke ekonomisine ilave döviz girdisi sağlayacaktır.

Dünya genelinde de, doğalgazın toplam enerji tüketimindeki payının artması gözlemlenmektedir. Bu sonuç, büyük doğalgaz kaynaklarına sahip ülkelerin, özellikle Rusya'nın, dünya enerji ekonomisinde rolünün giderek yükselmesine sebep olmaktadır. Rusya'nın, Avrasya'nın zengin doğalgaz kaynaklarını kendi tekeline almak isteği, son yıllarda, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi zengin doğalgaz kaynaklarına sahip ülkelerle yoğun temaslar içerisine girmesi, bu isteği doğrultusunda ne denli kararlı olduğunu göstermektedir (Ener ve Ahmedov, 2008;6).

Avrupa Birliği 'nin enerji politikasında, petrol ve doğalgaz çok önemli bir yer tutmakla birlikte, topluluğun enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü halen petrol karşılamaktadır. Bu oranın gelecekte de önemli ölçüde azalmayacağı ve petrolün birincil enerji kaynağı konumunu sürdüreceği tahmin edilmektedir. Ancak, doğalgaz ise ikinci sıradadır. Bu durumu AB açısından daha da önemli kılan, bu iki kaynak için birliğin dışa bağımlı olmasıdır. AB' nin en önemli enerji sağlayıcıları İngiltere, Danimarka, Norveç, Orta Doğu ülkeleri, Rusya ve Kuzey Afrika ülkeleridir. 2006 sonu verilerine göre AB' nin toplam petrol iç tüketiminin 727 milyon ton olmasına karşın, AB' nin ithalatı 588 milyon ton olup, iç tüketimin % 80' ni karşılamaktadır (Eurostat, Statistical Books Energy, 2007). Bunun dışında, birincil enerji kaynakları içerisinde petrol % 44' lük payla ilk sıradadır. Doğalgaz tüketimi ise % 26'lık bir oranla ikinci sırada bulunmaktadır. Avrupa' nın birincil enerji tüketiminde doğalgazın payı ise, giderek artmaktadır. Doğalgaz payı, 2010 yılında %24'larda olup, 2030 yılında 30,1%'e yükseleceği öngörülmektedir (IEA, 2012).

Rusya'yı Kıta Avrupası'na bağlayan dev boru hatları bulunmasına rağmen Rusya enerji kozunu sık sık doğalgaz tedarik ettiği ülkelere yönelik yumuşak güç olarak kullanmaktadır. Ukrayna ve Rusya arasında 2005-2006'da, 2007-2008'de ve son olarak 2008-2009'da patlak veren enerji krizleri yüzünden Ukrayna'nın yanı sıra, birçok AB ülkesi günlerce gazsız bırakılmıştır. Son olarak Haziran 2010'da Belarus'la yaşanan kriz Avrupa'nın enerji konusunda Rusya'ya aşırı derecede bağımlı olmasının doğurabileceği sakıncalı durumu bir kez daha ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Avrupa Birliği arz çeşitliliğini ve güvenliğini sağlamak için son yıllarda Trans-Avrupa Enerji Ağı çerçevesinde birçok strateji ve proje geliştirmekte ve desteklemektedir.

Rusya artan gaz ihtiyacının karşılanmasında en güvenilir kaynak olarak durmakla birlikte, bu ülkeye gaz ithalatı bağlamında aşırı bağımlılık oluşmaması ve alternatif tedarik kaynaklarının devreye konulması stratejisi, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi ülkelerindeki zengin doğalgaz kaynaklarının batıya transfer edilmesi ,AB açısından kaçınılmaz bir hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyadan ve enerji bölgesine yakınlığı nedeniyle sahip olduğu Jeostratejik avantajı nasıl kullanacağı hep gündem konusu olmuştur.

Başta Azerbaycan olmak üzere, bağımsızlıklarını kazanan bu yeni devletler sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle uluslararası alanda önemli bir cazibe merkezi haline gelmişlerdir. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin bölgede küresel politikalar uygulamak isteyen, tarihsel olarak bölgede bulunmasıyla bölgede söz sahibi olma politika tercihinin arkasından, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi (BTC) bölgedeki dengeleri değiştirmiş ve bölgenin enerji politikalarında Türkiye'nin ağırlık kazanmasını sağlamıştır (Erdağ, 2013). Azerbaycan ve Türkiye'nin Avrasya bölge ekonomisindeki rolü onların coğrafi ve jeopolitik konumlarına bağlı olmalarının dışında ayrıca Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olmasıyla da ilişkilidir (Ener ve Ahmedov, 2008;1).

4.1 Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı- TANAP Projesi -

AB'ye Türkiye üzerinden gaz sevkiyatı açısından en uygun coğrafik yerleşimde yer alan ve zengin doğalgaz kaynaklarının bulunduğu bu üç ülke (İran, Irak ve Türkmenistan) ile ilgili belirsizlik ortamının sona ermesi ve bu ülkelerin Türkiye ile birlikte AB'ye gaz ihracını sağlayacak üretim ve taşınmasında gerekli alt yapılarına sahip olmaları yakın gelecekte mümkün görülmemektedir. Dünyadaki en büyük gaz ithalatçısı konumundaki AB'ye doğalgazın Hazar bölgesi ve Ortadoğu ülkelerindeki bu zengin üretim alanlarından boru hatlarıyla iletiminde en elverişli güzergahların Türkiye üzerinden geçişin öngörülmektedir. Dolayısıyla, uluslararası enerji arenasında doğalgaz sektöründe Türkiye'nin rolü daha da öne çıkmaktadır.

Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı –TANAP-, Azeri gazının yıllık 10 BCM miktarının 2017 yılından itibaren Türkiye üzerinden Avrupa'ya transit edilmesi yönünde, 26 Aralık 2011'de mutabakat zaptı imzalanan, 26 Haziran 2012'de de Hükümetler arası imzaların atıldığı en yeni son proje olmaktadır. Türkiye'nin TANAP projesinin tamamlanması ile birlikte *güvenli enerji koridoru* rolünün daha da güçleneceği söylenebilir (Erdağ, 2013:869) TANAP Projesi, Türkiye ve Azerbaycan'ın bugüne kadar başarı ile yürüttükleri projelerin enerji alanındaki en önemli temsilcilerinden biridir. Tarihten gelen kardeşlik bağlarını bugünün koşullarında "Bir Millet İki Devlet" misyonunu perçinleyerek sürdüren iki ülke için de büyük öneme sahip TANAP Projesi, dünya enerji piyasalarında da ses getirecek dev bir projedir (<http://www.tanap.com/tanap-nedir.2013>).

Avrupa'nın ve Türkiye'nin doğalgaz ihtiyacını karşılamayı bunun yanı sıra bölgede gaz çeşitliliğinin sağlanmasını hedefleyen TANAP projesi, enerji alanında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı Projeleri ile ivme kazanan stratejik iş birliklerini daha da kapsamlı hale gelmiştir. TANAP, Türkiye ve Avrupa'nın doğalgaz arzına, Azerbaycan Şah Deniz-2 sahası ve ilave kaynaklardan doğalgaz tedarikiyle büyük katkı sağlayacaktır. Giriş noktası Azerbaycan, Türkiye sınırı Türkgöz girişi olan 56 inçlik hattın, Avrupa'ya çıkış noktaları Yunanistan ve Bulgaristan sınırları, Türkiye içi çıkış noktaları ise Eskişehir ve Trakya bölgesi olacaktır. TANAP Projesi için öngörülen 4 aşamanın ilki 2018'de ilk gaz akışıyla gerçekleşecek. 2020'de yıllık 16 milyar metre küp olacak kapasitenin, 2023'te 23 milyar metre küp, 2026'da ise 31 milyar metre küp seviyesine kadar ulaşması hedeflenmektedir.

Hazar doğalgazını Avrupa pazarlarına taşıma fikrini yeniden gündeme taşıyan Türkiye ve Azerbaycan, Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı projesini (TANAP) hayata geçirmek için düğmeye basarken, söz konusu proje, Rus doğalgazına olan bağımlılığını azaltma açısından Avrupa'nın önemli bir tercihidir. Avrupa'nın doğalgaz kaynaklarını çeşitlendirme ihtiyacını en uygun şekilde karşılamasının yanında, Türkiye'nin bir geçiş ülkesi olarak sahip olduğu rolü güçlendirmesi bakımından da son derece önemli bulunmaktadır. Ayrıca, proje Rusya'nın etrafından dolaşan bir güney enerji koridoru kurma fikrinin ardındaki "stratejik gerekçeleri canlı tutmaktadır. Bunun yanında, Azerbaycan için yeni ihracat fırsatları ve sabit gelir imkanı sunmanın yanı sıra, dış ilişkilerde arzu edilen çeşitliliği de sağlayacaktır. Rusya halen Türkiye'nin bir numaralı doğalgaz tedarikçisi konumunda. Türkiye, Rus doğalgaz tekeli Gazprom'un en büyük ikinci pazarı. Ancak artık Türkiye de doğalgaz pazarına sağlam bir adım attığından, Rusya, Güney Akımı boru hattına alternatif olarak getirilen projeleri, Avrupa pazarındaki egemenliğine yönelik bir tehdit olarak görebilir.

5 Sonuç

Avrupa Birliği'nin tüm politika belgelerinde de belirtildiği gibi, birliğin birinci önceliği enerji arz güvenliği ve çeşitliliğini sağlamaktır. Bu bağlamda AB'nin Doğu'daki komşu ülkeleri stratejik bir öneme sahiptir. Rusya, Avrupa'nın en büyük petrol ve doğalgaz tedarikçisi olup gelecekte de bu konumunu sürdürecektir. En güvenilir ilave enerji tedarikçileri olan Orta Asya, Karadeniz ve Hazar Denizi bölgelerinin potansiyeli henüz tam olarak keşfedilmemiştir.

Günümüzde, Türkiye'nin enerji terminali olma vizyonu; en kritik enerji kaynakları olarak değerlendirebileceğimiz petrol ve doğalgaz kaynaklarının en zengin olarak Türkiye'nin yakın coğrafyasında yer almasıyla yakın ilişkilidir. Dünyadaki en büyük gaz ithalatçısı konumundaki AB'ye doğalgazın Hazar bölgesi ve Ortadoğu ülkelerindeki üretim alanlarından boru hatlarıyla iletiminde en elverişli güzergahların Türkiye üzerinden geçişini öngören güzergahlar olduğu dikkate alındığında, uluslararası enerji arenasında Türkiye'nin rolünün önem taşıdığı alan olarak doğalgaz sektörü öne çıkmaktadır.

Hazar geçişli bir boru hattının inşasının önünü açacak şekilde bu denizin hukuki statüsünün belirlenmesinde, kıyısı olan ülkelerce uzlaşma sağlanmasına yönelik çabalar AB tarafından devam ettirilmekle birlikte, böyle bir

bağlantının gerçekleşmesinde çıkarı olmayıp tersine olumsuz etkilenmesi daha muhtemel olan İran ve Rusya'nın böyle bir konsensüse varması da zor görünmektedir. Azerbaycan ve Türkmenistan arasında bir ikili mutabakat sağlanarak, iki ülkenin Hazar Denizi'ndeki üretim sahalarının birbirine bağlanması üzerinde durulan bir seçenek konumundadır.

Avrasya ve Hazar bölgesinde gerek Türkiye'nin gaz arzı ihtiyacının karşılanması, gerekse AB'ye gaz sevkiyatı açısından belirsizliği devam etmektedir. Türkmen tarafının konuya yaklaşımı ise kendi sınırları ötesinde aktif bir durumda yer almamak şeklinde olmuş, hatta son derece önemli bir konu olan Hazar Denizi'nin kıyı ülkelerce kullanımına dair statüsünün belirlenmesinde pasif bir tutum takınmıştır. İran'ın doğalgaz rezervleri açısından Rusya'dan sonra en zengin ülke olması; bu ülkede yabancı sermaye yatırımları açısından teşvik edici bir atmosfer olmaması, ABD ile ilişkilerde gerginlikler sonucu ülkeye uygulanan yaptırımlar gibi olumsuz unsurlara rağmen, İran ile doğalgaz alanında işbirliği çabalarının Türkiye dahil birçok ülke ve enerji şirketleri tarafından sürdürülmesine yol açmaktadır. Irak gazı, Avrupa için en ekonomik alternatiflerden biridir ve ne yazık ki Brüksel'in bu konuda Türkiye'yi de kapsayan hiç bir ciddi girişimi bulunmuyor. Oysa, Irak, yılda 11-12 milyar metreküp gazı hiç bir tüketim ve işleme imkanı bulunmadığı için kuyu başında yakıyor. Kuyu başında yakılan gazın, ITGI yani Türkiye üzerinden Yunanistan ve İtalya'ya uzanacak boru hattını ya da Arnavutluk üzerinden İtalya'ya uzanacak TAP boru hattını tümüyle doldurmaya yetecek düzeydedir. İran gazının önünü kapayan ABD, önümüzdeki 5 yıllık süreçte politik ve ticari koşulların elvermesi durumunda, Rus gaz jeopolitiği açısından kara delik konumundaki Irak'ı sahneye sürebilir. Rusya, Irak gazının fiyatına doğrudan ya da dolaylı olarak müdahale edemeyecektir. Irak gazı, Azerbaycan dışındaki Hazar kaynaklarının önünü kesebilecek konuma gelebilir (Pala, 2010;88-93). Nabucco ve diğer projelerin hayata geçip geçmeyeceğini, AB-Rusya ilişkilerinin seyri ve AB'nin yeniden nükleer enerjiye dönüp dönmeyeceği hususları belirleyecektir. AB içinde son 3 yıldır kapalı kapılar ardında yeni bir nükleer planlama yapıldığı artık bir sır değil. Önümüzdeki 5 yıl içinde ekonomik krizin etkisiyle dibe vuran AB doğalgaz talebinin ciddi oranda artmayacağını, hatta ciddi al ya da öde sorunları yaşanacağını ve ABD menşeli kaya gazı (shalegas) keşfinin doğalgaz arzında "bolluk" yaratacağını da düşünmemiz gerekmektedir.

Türkiye, Avrupa'ya ulasan temel enerji transit güzergâhlarının merkezinde, özel bir konuma sahiptir. Küresel petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık % 70'i Türkiye'ye komşu bölgelerde toplanmaktadır. Enerji arz güvenliğini artırmak için Türkiye'nin coğrafi pozisyonunun tam olarak kullanılması hem Türkiye'nin, hem de AB'nin çıkarıdır. Mühendislik ve boru hattı projeleri özünde bir optimizasyon meselesidir. Küresel ekonomik krizin global kredi havuzundaki finansal kaynaklarını sınırladığı düşünülecek olursa, Avrupa hedefli boru hatlarının da acilen optimize edilmesi, belki tümüyle ya da kısmi olarak birleştirilmesi bu olmuysa bazılarından vazgeçilmesi hususları bilimsel açıdan değerlendirilebilir. Proje optimizasyonunu takiben, sınırlı gaz ihracat imkanı, kapasite ve zamanlama dikkate alınarak alternatif gibi gösterilen boru hatları önceliklendirilebilir. Bu sayede hangi projenin, hangi gaz kaynağına dayalı olarak ve hangi yılda devreye alınacağı gerçekçi biçimde ortaya konulabilir. Müşterisi hazır ve daha küçük miktarları garantileyen proje ile başlanır ve böylece Doğu'daki kaynakların önü beklenenden çok daha önce açılabilir. Ardından diğer projeler ve diğer kaynaklar senkronize biçimde devreye alınabilir. Kuşkusuz, bu kritik konuda sadece şirketlere değil, hükümetlere de büyük rol düşecektir.

Sınırlı miktardaki Azeri gazı ve yüksek maliyeti nedeniyle geleceği şimdilik meçhul gözükten Nabucco ise ancak ve ancak Irak gazı ile ciddi bir ivme kazanabilir. Aksi halde, AB'nin meşhur 20-20-20 hedefine (2020'de enerji üretiminin %20'sini yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlamak, karbon emisyonlarını %20 azaltmak); Nabucco'nun zamanlamasını kapsayan, mesela "Nabucco beyond 2020" (Nabucco 2020'den Sonra), başlıklı yeni bir "20" hanesi daha eklemesi, "bir avuç Azeri gazı için" kıyasıya rekabet eden ülkeler ve şirketlerin bekası bakımından çok yerinde bir hareket olacaktır.

Haziran 2013, çok önemli bir dönüm noktasıdır. Azeri gazının TANAP ve TANAP sonrasında hangi proje ile taşınacağına karar verilecektir. Nabucco ile yarışan ve pek çok uzmana göre, en iyi proje olan TAP, Türkiye'nin Balkanlardaki gücünü arttırmak açısından da çok kritiktir. Türkiye TAP projesine ortak olma şansını şimdilik askıya almıştır. Mesele, sadece transit ülke olup, 20 dolara bu gazın ülkemiz üzerinden geçişine izin vermek değildir. Oyunda aktif rol üstlenerek hem üretimde hem taşıma da ama mutlaka gaz ticaretinde pay almadan Türkiye'nin bu süreci karlı kapatması mümkün değildir. Ancak Azerbaycan her açıdan avantajlı çıkacak ve AB arz güvenliğinde Rus gazı ile gaza gaz rekabet yaratarak AB tüketicilerini Rusya tekelinden kurtaracaktır. Beklentiler, Türkiye bu satranç oyununu iyi okuması ve enerji oyununun dikey entegre yapısını dikkate alarak, ve üye olarak girme konusunda kapısında sıkıntılar yaşadığı AB'ye, önemli bir gaz oyuncusu olarak dahil olmasıdır. Bunu Azerilerle yapılması iki arasındaki bağların ülke ekonomileriyle de çok uzun dönemli ve daha sağlam olarak pekiştirilmesidir.

Kaynakça

- Ayhan, Veysel, 2009. “Avrupa’nın Enerji Arz Güvenliğinde Türkiye: Petrol, Doğal Gaz ve Entegrasyon”, *Uluslararası İlişkiler*, 5:20, s.155-178.
- Aydın, Nermin, Zahide, 2012. “Hazar Enerji Kaynakları ve Siyaset”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, s.207-224.
- Bahgat, Gawdat, 2011. **Energy Security: An Interdisciplinary Approach**, West Sussex, John Wiley&Sons.
- Brzezinski, Zbigniew Kazimierz, 1998. **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul, Sabah Kitapları
- BP, 2013. Statistical Review of World Energy, London, June .
- CERA,1998. “New Bridges to Turkey’s Hydrocarbon Future”, **Private Report**, Cambridge Energy Research Associates, April.
- Borombaeva, Elvina, 2002. “21. Yüzyılda Türkiye Üzerinden Dünya Pazarlarına Ulaştırılacak Hazar Petrol Boru Hatları Seçenekleri ve Türkiye”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara,
- Erdağ, Ramazan, 2013. “Anadolu Geçişli Doğal Gaz Poru Hattı Projesi (TANAP)’ın Küresel Enerli Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme, *The Journal of Academic Social Science Studies*, *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 3, p. 867-877, March .
- Ener, Meliha ve Ahmedov, Orhan, 2008, “Türkiye –Azerbaycan Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”, 2. *Ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008 / DEÜ İ.İ.B.F İktisat Bölümü / İzmir –Türkiye*.
- EIA, 2007. System for the Analysis of Global Energy Markets. www.eia.doe.gov/oiaf/aeo,2013
- M.M. Foss, 2011. **The Outlook For US.Gas Prices 2020, Henry Hup at 3\$ or 10\$**.The Oxford Institute For Energy Studies.
- Pala, Cenk, 2007. **20.Yüzyılın Şeytan Üçgeni:ABD-Petrol-Dolar**, Yasak Elma Enerji Kitapları Dizisi, Ankara.
- Pala, Cenk, 2003. Doğu-Batı enerji Koridoru’nun İlk Basamağı Gerçekleşiyor: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti (İFMC), İktisat Dergisi*, “Savaşın Gölgesinde Orta Doğu”, Sayı: 433-434, s. 85-93, Ocak-Şubat,
- Pala, Cenk, 2003a.“21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 9, Sayı 1, Bahar, Ankara: 5-37.
- Pala, Cenk, 2008, “Hazar Petrol ve Doğalgazının Uluslararası Piyasalara Taşınması ve Bir Örnek Olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi’nin Önemi”, (Der.), Gülten Kazgan, **Türkiye-Rusya Arasında İhtilafli Konular ve Çözümleri**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Pala, Cenk, 2010. “Nabucco” Özelinde Türkiye Üzerinden Gececek Doğal Gaz Boru Hatlarının Geleceğine Dair Bir Not: Quo vadis?, *Dış Ticarete Durum Dergisi* Enerji Özel Sayı, Türkiye Dış Ticaret Derneği, 2010, Sayı:70, s.88-93,TURKTRADE , Aralık, 2010.
- Pala, Cenk, ve.Engür, Ergün, 1998.“Kafkasya Petrolleri: 21. Yüzyılın Eşiğinde Hazar Havzası ve Türkiye”, *İşletme ve Finans*, Sayı 152, s.21-39.Kasım, Ankara.
- İpek,Pınar, 2006. “The Aftermath of Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Challenges Ahead for Turkey”, *Perceptions*, Bahar, ss.1-17.
- E. Özen, 2012. Türkiye Doğalgaz Piyasası:Beklentiler, Gelişmeler 2012, Deloitte.
- Uluatam, Ela,2010. “Avrupa Doğalgaz Piyasasında Yeni Dengeler”, *Ekonomik Forum*,TOBB, Ağustos, s.62-67.
- Ulçenko, Natalya,2001.“Rusya ve Türkiye’nin Güvenliğinde Enerji İhracat ve İthalatının Rolü”, *Avrasya Dosyası- Rusya Özel*, Cilt 6, Sayı 4, Kış s.:147-8.
- IEA, 1998a.World Energy Outlook-1998 Edition, OECD/IEA Pub., Paris.
- IEA,1998b.Caspian Oil and Gas-The Supply Potential of Central Asia and Transcaucasia, OECD/IEA Pub., Paris.
- IEA, ,2001. Assessing Today’s Supplies toFuel Tomorrow’s Growth, World Energy Outlook,
- IEA, 2005. International Energy Agency, *Key World Energy Statistics*, OECD/IEA. Paris,
- IEA, 2011. Are We Entering A Gold Age of Gas?, World Energy Outlook, Special Report, Paris, OECD/IEA Pub.
- IEA, ,2012. World Energy Outlook, Paris, OECD/IEA Pub.

- *The Economist*, 1998. “A Caspian Gamble”, A Survey of Central Asia, Feb. 7.
- *The Economist*, 2010. “An Unconventional Glut”, March 13.
- Yüce, Çağrı, Kürşat, 2008. “Hazar Enerji Kaynaklarının Türk Cumhuriyetler İçin Önemi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi/Journal of Strategic Studies* 1(1), 2008, 158-183, <http://www.beykent.edu.tr/docs/7.doc?phpMyAdmin=26b1ab37aa748d52c4747d623bec741b>,
- Eurostat, Statistical Books Energy, 2007
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>, 2013
- <http://www.tanap.com/tanap-nedir>